

CRISTIAN CIOANCĂ¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: imaginar, basm fantastic românesc, hermeneutică, oameni de apă.

Antropologia imaginarii din basmul fantastic românesc. (I) *Oamenii de apă*

Rezumat

Ființele umane de apă, receptate de cele mai multe ori ca realități străine universului logic, sunt prezente la nivelul tuturor mitologiilor lumii. Arhetipalitatea și miraculosul pur al acestora sunt evidente în majoritatea miturilor cu astfel de ființe de/din apă. Antropomorfizate de către imaginarul tradițional la nivelul carnalului, râvnite pentru frumusețea desăvârșită, aceste ființe provenind din mediul acvatic au încă o trăsătură semnificativă: sunt nemuritoare. Iar cum imaginarul tradițional a suprapus tot timpul realul virtualului, era inevitabil ca astfel de ființe fantastice de apă să nu fie prezente și la nivelul basmului fantastic românesc. Prin urmare, în studiul de față am încercat să văd, pornind de la categoriile cu astfel de ființe ale mitologiei clasice și prin prisma hermeneuticii, care sunt implicațiile și semnificațiile acestor prezențe, care solicită atât afectul cât și rațiunea...

---

¹ Academia Română, Muzeul de Artă Veche Apuseană „Ing. Dumitru Furnică-Minovici, ” București.

Key words: imaginary, Romanian fairytale, hermeneutics, people water.

Romanian Fantastic Tale Imagery in Anthropology. *People Water*

Summary

The water human beings who are, more often, perceived as more strange realities of the logical universe, exists in all mythologies of the world. Their purity of the archetype and the miraculous are obvious in the majority of the myths about this beings from/of water. Anthropomorphized by the traditional imaginary at the levels carnal, desired for their exquisite beauty, these beings from aquatic still have a significant feature: they are immortal. And how, all the time, the traditional imaginary superposes the reality to virtual reality, it was inevitable that this such fantastic water beings not to be present in the Romanian tale fantastic. Therefore, in this study I tried to see, starting from the categories of such creatures, from classical mythology and through the hermeneutics, what are the implications and significance of these appearances, which requires both emotion and reason...

Antropologia imaginarului din basmul fantastic românesc. (I) *Oamenii de apă*

Fără îndoială, în contextul epic-fantastic al basmului românesc, dincolo de repetatele încercări ale părinților de a-i promite eroului ceva pentru încetarea plânsului și/sau spre naștere până la *potrivita făgăduială*, alegerea erotic-maritală a unei ființe dintr-o altă dimensiune, cu o altă substanță, subliniază, dacă mai era nevoie, și o anumită *preștiință a viitorului* de care dă dovadă pruncul nenăscut încă. Căci, rămânând impasibil în fața unor bunuri lumești, aparținând sau supuse efemerului, și reacționând doar la *potrivita făgăduială*, deducem că eroul știe cine sau ce este această ființă (semi)divină promisă². Și, abia născut, cu o „virilitate abia deșteptată”, eroul nubil își revendică promisiunea în virtutea căreia (ori *pentru care?!*) se născuse: „principiu al vieții în sânul morții, principiu al morții în sânul ființei”³.

Insistent, cochetând frecvent cu moartea (inițiativă), dispus să învețe (a se citi: *să se inițieze în*) orice îi poate (re)aduce corpul esențial al ființei dorite, eroul basmului românesc alege spre căsătorie o ființă care este în flagrantă contradicție ontologică cu lumea eroului, într-o permanentă discontinuitate fiziologică cu acesta. *Dulcis virgo*, aceste ființe râvnite de eroul de basm sunt tinere zeițe din lumea energiilor vitale, arhetipale, în care sălășluiesc deopotrivă *carналul* și *spiritualul* (sau *virginitatea fecundabilă* și *maternitatea posibilă*), însăși numele lor vorbind despre calitatea substanței ontologice (*Zâna Soarelui din Ostrovu Mărilor; Fata Mărilor; Fiica Pământului; Zâna apelor* etc.). Frumoase (câteodată, frumusețea acestor ființe amintind de frumusețea statuară a zeitelor antice⁴), nemuritoare și veșnic frumoase⁵, uneori existența lor este pusă sub semnul întrebării, tocmai datorită

---

² În unele basme fantastice românești, nașterea eroului este precedată, *in utero*, de o anume preexistență: încă nenăscuți, gata de născut, dar, neputându-se naște!, acești copii sunt domoliți abia de promiterea unor lucruri/ființe dintr-o altă dimensiune decât a cotidianului (*Raura Lună, făcută de 12 babe din rouă* – Boer et alii 1975, p. 157; *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* – Ispirescu 1988, I, p. 8; *Fata Născută dîn Piatră* – Opreșan 2005, II, p. 75; *Zâna fără-de-tată* – Pamfile 2010, p. 52; *Fiica Pământului* - Șerb 1967, I, p. 50-51, etc.). Cum voi dezbate pe larg aceste aspecte într-un studiu de sine stătător (Cioancă 2016a), nu voi vorbi în rândurile de față decât despre *ființele de apă*.

³ Klossowski 2002, p. 17.

⁴ [...]După ce ieși din apă și se îmbracă pe pajiștea cea verde cu flori, se ivi împrejurul său suflarea unui vânt încetișor, care îi aduse un somn adânc. După acesta numai ce răsare din sânul valurilor o femeie cu părul lung, de aur, cu fața rumenă ca trandafirul și cu brațele albe ca lăcrămioarele: o zână înaltă la statură și frumoasă, încât pe soare te puteai uita, iar la dansa ba. (Pompiliu 1967, p. 164-165).

⁵ [...]Că fata asta – cum să vă spun eu dumneavoastră? – era o fată fermecătoare. Avea o sutășaiszecișicinci de ani. Anii au trecut peste ea, da' nu i-a trecut etatea, puterile, frumusețea ei. Ea n-avea moarte, n-avea bătrânețe. Să știți toată lumea. Și ea de-aia nu îmbătrânea. Rămânea totuși în etate de șaisprezece ani. Împăratul-i știa puterile, da' băiatu nu. (Opreșan 2005, III, p. 354).

naturii lor imateriale⁶. Îndelung vâdate de eroii basmelor românești (găsirea lor fiindu-le intermediată de cineva *deja inițiat*, care le dezvăluie modul în care pot subjugă/incatena, pentru o perioadă scurtă de timp și doar prin respectarea unor interdicții, *trupul material* al acestor *ființe imateriale*), acestea sunt de găsit în cele mai diverse forme, cu nevoi fiziologice specifice⁷.

Această *dorință de altceva* care determină alegerea în scop erotico-marital, de către un *ne-muritor* a unui *muritor* sau viceversa, are ca leitmotiv, atât în mit, cât și în basmul fantastic, **frumusețea**. Evident, este vorba de *frumusețea care face diferența* și care, totodată, *are eternitatea înaintea ei*; altfel, teofaniile în scop erotico-marital amintite supra, fiind sau devenind doar „ne-olimpiene” dorințe de a posedea ceva frumos. Remember: la nivelul mitologiei clasice, *Zeus* suferă un adevărat *coup de foudre* când o zărește pe *Europa*⁸, frumusețea ei fiind desăvârșită⁹. Tot astfel, mânăta de un dor nestăvilit, zeița dragostei inițiază o relație erotică cu muritorul *Anchises*¹⁰.

Dacă frumusețea muritorilor zăpăcește în anumite cazuri unele divinități, determinându-le să adopte un anumit comportament (...*căci rățacirea mea e mare, / cumplită, greu să-i afli nume: de-a dreptul mi-am ieșit din minți...*), nici forma în care acești *ne-muritori* se arată *muritorilor* nu este una oarecare¹¹, uneori metamorfoza propriu-zisă

⁶ [...]Tu spui că umbli după o zână, de care n-ai auzit pomenindu-se de când calci atâta lume. Și acum, mai lumea întregă este bătută de picioarele tale; bine, n-ai văzut tu nici un chip de femeie, un bujor de fată, care să-ți fie pe plăcere și care să te facă a uita **o nălucire ce-a zburat, un vis ce s-a topit, o umbră ce s-a șters?** Stăi cu noi în ăste palaturi fără seamăn și te bucură și te veselește, gustând toate plăcerile ce dorești, ori te întoarnă cu alai la leagănul copilăriei tale. Drept să-ți spun, cumnate dragă, asta nu s-a mai pomenit pe lumea lui Dumnezeu, ca tu, pentru o arătare înșelătoare să părăsești rang strălucit de împărat, atâta cinste și bogății. Pentru-o vedenie ce s-arată cu măgulire în visurile omenești, tu să lepezi haine de aur împărătești și să pui pe trupul tău haine proaste zdrențuroase, să te depărtezi nesilit de nimene de locașul de odihnă și pace și să iei lumea în cap, ca un ieșit din mințile sale, s-ajungi a te odihni pe bolovanii pustietăților nemărginite și-a dormi pe pământul gol, unde te-apucă noaptea? (Pompiliu 1967, p. 168; sublinierile îmi aparțin, C.C.)

⁷ Vezi Cioancă 2013.

⁸ [...]Zărind-o pentru prima oară, Cronidul mult s-a zbuciumat / iar inima i-a biruit-o, cu tăinuitele-i săgeți / chiar Kypris, singura în stare să-l dovedească și pe Zeus! (Moschos 1987, p. 117).

⁹ [...]prințesa pe toate le-ntrecea precum / stă mai presus de Grații Venus, din spuma mării zămislită. (*Ibidem*)

¹⁰ [...]Zeus i-a trezit dorința dulce să-și dea iubirea lui Anchise. / Păstorul juncilor pe plaiuri de munte unde curg pâraie, / în Ida: după-nfățișare părea un zeu nemuritor;/când l-a zărit întâia oară surâzătoarea Afrodită / l-a îndrăgit și pătimașa dorință i-a robit simțirea. (Homer 1971, p. 90).

¹¹ Vezi, spre exemplu, celebrul pasaj antic în care ne este prezentată forma pe care Zeus o alege spre a o seduce pe Europa: [...]Deci, ca să nu dezlănțuiască mânia preageloasei Hera/ și dornic să înșele prea lesne necoaapta minte a copilei, / el își ascunse zeitatea schimbând făptura lui în taur. / Nu din cei închiși în țarcuri și ghiftuiți, nici din cei / ce-s înjuțați să taie brazde, târând un plug încovoiat, / nici din cei ce pasc cu turma în câmp, și nici de teapa celor / mânați neconținut cu biciul, să tragă care-mpovărate. / Ci trupul taurului nostru avea tot părul arămiu, / și doar la jumătatea frunții lucea un rotocol de nea, / sub care-i scăpăra privirea vărsând văpăile iubirii. (Moschos 1987, p. 117)...

fiind precedată de pregătiri „lumești”¹². Evident, astfel de transfigurări au un efect năucitor asupra muritorilor vizați¹³. Această împovărătoare calitate – frumusețea care limitează libertatea de mișcare, imobilizează sau chiar pune în primejdie de moarte eroul/eroina -, omniprezentă la nivelul basmului românesc, este de regăsit și la nivelul mitologiei clasice. Prin urmare, înainte de a vorbi despre „*ființele de apă*” ale basmului fantastic românesc, cred că este mai mult decât oportun a readuce în prim-plan câteva dintre mențiunile mitologice care vizează astfel de ființe, din cel puțin două motive: 1) Este foarte posibil ca exemplele regăsite la nivelul basmului fantastic românesc să se origineze (tipologic, ontologic sau simbolic) în ipostazierile de gen ale mitologiei clasice; 2) Fără ca acest lucru să însemne omologarea unui fond imaginativ comun, eventualele apropieri pot sugera existența, perpetuarea și/sau conversia/restructurarea unei memorii culturale, de conștiință mai mult decât de conștiință!, dincolo de ceea ce am putea considera/accepta ca posibil la nivelul mitofolclorului sau eposului de basm fantastic.

Despre ființele (feminine) de apă ale mitologiei

Vorbindu-i eroului despre ființele feminine dintr-o altă lume decât a sa, cel care declanșează dorința eroului **știe** că acesta poate avea succes, condiția *sine qua non* fiind neîncălcarea interdicției stipulate. Cine sunt, însă, aceste ființe despre care *cel inițiat* îi povestește eroului și este îndestul pentru a-l tulbura definitiv pe acesta? În marea majoritate a cazurilor sunt ființe numite generic *zâne*, dar, care este originea lor?

Mitologia clasică abundă în astfel de prezențe și apariții divine care, prin număr, atribute și tipologie, se pare că au stat la baza nașterii acestei categorii mifolclorice de ființe dintr-o altă lume, *zânele*. În mitologia greacă avem clasa de *genii ale naturii* numite generic *nymphae* (Fecioare), având în stăpânire toată natura: apele (*Oceanide, Naiade, Nereide*), munții (*Oreadele*), pădurile (*Dryade*), arborii (*Hamadryadele*), crângurile speciale (*Napeie*) sau dumbrăvile consacrate unor zeități de prim rang (*Alseidele*), lacurile și mlaștinile

¹² [...]Zori spre Cypru și pătrunse în templul plin de mirodenii, / în Paphos, unde-și are crângul și aromatul ei altar, / intră și trase după dânsa strălucitoarele canaturi. / Aici Harite o scâldară și-o unseră cu untdelemnul / nemuritor ce licărește pe busturi veșnice de zei, / unsoarea sacră și plăcută umplând-o toată de parfumuri, / apoi și-acoperi făptura cu cele mai frumoase straie / și dauritele-i podoabe surâzătoarea Afrodită. (Homer 1971, p. 90-91)...

¹³ [...]dar încotro, divine taur? Și cine ești? De ce colinzi / căi nebătute de cornute cu mers târșit și nu te temi / de hăul umed, căci noianul e o cărare unde zburdă / corăbii iuți și drumul mării a speriat mereu pe tauri. / Pe unde afli apă dulce, ce hrană vei găsi în valuri? / Ești zeu, firește, și zeiască îmi pare a fi purtarea ta! / Nu umblă pe pământ delfinii, nici taurii la rândul lor / în largul mărilor. Tu însă și pe uscat, și pe noian, / mergi vitejește pe copite ce țin la tine loc de vâsle. / Te vei urca în scurtă vreme și-n slava cerului albastru / și-acolo vei zbura, desigur, asemeni păsărilor repezi (Moschos 1987, p. 119); [...]Și tocmai Afrodită, fata lui Zeus, a stat în fața lui; / părea înaltă de statură, cu chipul pur și feciorelnic, / ca nu cumva să-l înspăimânte când ochii lui o vor zări. / Îndată ce-o văzu, Anchise o cercetă înmărmurit / de boiul plin de măreție și orbitoarele0i veșminte. / Purta un peplum lângă care văpaia focului pălea. / Brățări nespuse de mlădioase, flori cu petale sclipitoare / și salbe neasemuite în jurul gâtului gingaș, / frumos și felurit lucrate din aur; sânul virginal / îi licărea la fel ca luna – priveliște de neuitat! (Homer 1971, p. 91-92)...

(*Limnade*). Pentru a înțelege mai bine prezența și influența *zânelor* din mitofolclorul românesc în epicul basmelor, este necesar a trasa, fie și foarte succint, fundamentul mitic care a stat la baza nașterii acestei categorii de ființe (semi)divine. Aici trebuie amintit imnul orfic dedicat acestei categorii de divinități, *nymphae*, imn care înșiruie toate atributele acestor semi-divinități, aproape toate aceste atribute regăsindu-se ulterior, deloc surprinzător!, și în basmele românești, motiv pentru care îmi permit a cita pasajul în cauză: [...]voioase zâne pământene,/mănoase și neprihănite, câmpene și fugind pieziș,/stați bucuroși în peșteri, grote, apoi zburdați în aer liber,/păziți fântâni și-nrouate, cu pasul sprinten alergați,/făpturi văzute, nevăzute ce-n văi vă-ncununăți cu flori,/pe plaiul munților, alături de Pan, dansați și chiuiți/și zvelte unduind pe stâncă, cu murmure străbateți munții!/Copile nedomesticite, ascunse-n codri și-n izvoare,/Fecioare cu veșminte albe, dulci adieri înmiresmate.¹⁴

Nimfele (νύμφη, *nymphē*) foarte numeroase care sălășluiau și patronau apele, fie că sunt *Oceanide*, *Naiade* sau *Nereide*, sunt cu toatele vlăstare ale unei zeități de prim rang; caste, foarte frumoase, conform autorilor antici, *nymphae apelor* au și puteri magice: vindecătoare¹⁵ sau, dimpotrivă, tulburătoare¹⁶, unele având și darul profeției¹⁷.

Oceanidele (Ὠκεανίδες, pl. Ὠκεανίδες), fiice ale lui *Oceanus* și ale zeiței *Thetys*, sunt nimfe ale apelor, multe dintre ele având legături amoroase (și) cu muritorii; dintre acestea mai cunoscute fiind *Doris* (mama *nereidelor*), *Clymene* (mama lui *Atlas*, *Epimetheus*, *Menoetius* și *Prometheus*), *Philyra* (mama centaurului *Chiron*) etc

Naiadele (Ναϊάδες), fiice ale lui *Zeus* sau ale lui *Oceanus*, prezentate ca fiind „veșnic tinere și frumoase, înzestrate cu darul profeției și dețineau tainele apelor tămăduitoare și ale vindecărilor miraculoase”¹⁸, trebuie că sunt (semi)divinitățile apelor care au generat prototipul de *zână* numit de Lazăr Șăineanu *fecioara-pește* (*Zâna Apelor*, *Zâna Zânelor*). Interesant este că unele *naiade* au fost metamorfozate, conform autorilor antici, în insule¹⁹.

¹⁴ Orfeu 1987, p. 211.

¹⁵ [...]La o depărtare de aproape cincizeci de stadii de Olympia, se află un sat al eleenilor, numit Herakleia, în preajma căruia curge râul Kytheros. Există și un izvor ce se varsă în acest râu iar lângă izvor se află un sanctuar închinat nimfelor. Nimfele se numesc Calliphaeia, Synallaxis, Pegaia și Iasis. Numele lor comun este acela de Ioniade. Cei ce se scaldă în apele acestei fântâni se vindecă de oboseală și de durere de orice fel. (Pausanias 1974, VI, 22, 4).

¹⁶ [...]Nici legatul Caecina nu le mai sta în cale, fiindcă nebunia multor ostași îl făcuse să-și piardă cumpătul; apucați de sminteală, se reped deodată cu săbiile scoase asupra centurionilor, pe care îi urau de multă vreme și cu care își încep cruzimile (Tacitus 1964, I, 32; la nota 97, pp. 615-616, se spune: „Repente lymphatic”, „apucați pe neașteptate de delir”). În antichitate se credea că oamenii care zăriseră întâmplător o nimfă (*nympha*, *lympha* – „izvor”, apoi „nimfa izvorului”) a vreunui izvor, erau apucați deodată de o furie, de un delir nebunesc...

¹⁷ [...]Coborând cam vreo cincisprezece stadii de pe movila pe care s-a înălțat altarul – dedicat Herei și lui Zeus, pe vârful muntelui Citharion, n.m., C.C. -, dai de o peșteră a nimfelor Cithaironide. Peștera se numește „Sphragidion antron” și după tradiție, aici, în vremurile îndepărtate dădeau profeții nimfele. (Pausanias 1982, IX, 3, 5).

¹⁸ Balaci 1966, p. 261.

¹⁹ Ovidius 1972, VIII, p. 240-242.

La polul opus, pentru a asigura reușita expediției fiului ei, *Aeneas*, o ființă (superior-) divină (*Venus*) transformă în naiade vasele unei întregi flote²⁰...

Nereidele (Νηρηίδες, sing. Νηρηΐς), în număr de 50, „nimfe rumene și caste, marinul neam al lui Nereu, / ce din genuni voios vă prindeți în horă pe cărări de ape”²¹, erau, după cum o spune și poemul orfic închinat lor, fiice ale zeului marin *Nereus* cu *oceanida Doris*, închipuite ca niște fecioare de-o frumusețe desăvârșită, care locuiau în palatul submarin al tatălui lor; dintre cele mai cunoscute – prin nașterea unor eroi sau prin episoade mitice celebre -, fiind *Thetis* (mama eroului *Ahilleus*), și *Amphitrite* (soția lui *Poseidon*), de multe ori acestea ajutând corăbiile celor protejați de zei²².

Alseidele care trăiesc și stăpânesc anumite dumbrăvi (Ἀλσηΐδες), sunt des pomenite de autorii antici, mai ales de către Homer:

[...]Zeus trimise pe Temis atunci din Olimp, de pe plaiul / cel jghebuoas ca să cheme pe zei, la divan să-i adune. / Ea pretutindeni umbla și-i poftea la palatul lui Zeus. / Fură de față cu toții și **zeii de ape**, n-afară / de Ocean și de **zânele care petrec și viază / pe la izvoare**, prin mândre dumbrăvi și pe lunci înverzite.²³

Limnades / Leimenides (Λιμνάδες / Λειμενίδες), sunt nimfe ale apelor dulci (lacuri, bălți, cascade), multe având legături amoroase cu muritorii, acestea fiind des amintite de autorii antici²⁴.

Categoria de ființe (semi)divine ale apelor cu care muritorii intră în contact erotico-marital este, practic, nelimitată, majoritatea mitologiilor clasice menționând astfel de episoade. Mitologia chineză, spre exemplu, foarte bogată în astfel de apariții, amintește de o fecioară transformată într-o nimfă a apelor după un furt²⁵, după cum avem și mențiuni ale unor rapturi conjugale în care sunt vizate soții de zeități ale apelor²⁶. Mult mai celebre sunt însă fiica zeului *Fu Xi*, zâna *Mi Fei* (care, înecată în râul *Loshui*, devine zâna protectoare a

²⁰ [...]Mama hrănitore, folosindu-se de puterea unuia din aceste vânturi, rupe stâlpii de care era legată flota frigiană, răstoarnă corăbiile și le scufundă în mijlocul mării. Lemnul se înmoaie și e schimbat în corpuri omeneste. Pupele încovoiate devin capul și fața, vâslele degete și picioare care înoată. Coastele rămân ca mai înainte coaste și carena de dedesubtul corăbiei se face șira spinării. Pânzele se fac păr moale, antenele, brațe. Culoarea le este tot azurie, cum fusese și, naiade marine, străbat cu râsete de fecioare valurile, de care se temeau înainte. (*Ibidem*, XIV, p. 394-395)...

²¹ Orfeu 1987, p. 200.

²² Apollonios 1992, IV, p. 189.

²³ Homer 2008, 647, XX, 4-9.

²⁴ [...]Printre răzvrățiți era și indianul Athis, pe care se crede că-l născuse într-o peșteră de cristal Limnate. (Ovidius 1972, V, p. 152).

²⁵ Așa cum povestesc istoricii din vechime, fiica lui Chjeng-meng a furat mărgăritarul negru al lui Huang-ti, s-a înecat într-un râu și, prefăcându-se în tsisiang, a devenit un duh al apei. (*Tratat despre Süchuang*, apud Kernbach 1978, p. 272).

²⁶ Cârnuitorul l-a trimis pe arcașul Yi pe pământ, pentru ca el să mântuiască oamenii de năpaste. Atunci de ce arcașul l-a săgetat pe duhul fluviului He-po și s-a însurat cu Lo-pin, soția acestuia? (Tsiui Yuan, *Întrebări către cer*, apud Kernbach 1978, p. 279).

acestui fluviu, extrem de grațioasă și de o frumusețe fascinantă, ea constituind un model de armonie și frumusețe), și *Maku (Fecioara de cânepă)*, zână a cărei logevitate „*i-a permis să vadă marea de 3 ori prefăcută în livadă de duzi*”²⁷.

Pentru a întregi tabloul imaginarului (mitico-)popular în care avem de-a face cu astfel de apariții acvatică, feminine și provocator-strălucitoare, în care acest principiu activ-epifanic determină ample schimbări la nivelul mentalului colectiv, implicit și al epicului de basm, trebuie să amintesc și de categoriile medievale de *zâne ale apelor*. Dintre acestea, prin succesul avut în societate grație unor scrieri de epocă²⁸, trebuie să mă opresc, cât de efemer, asupra *Melusinei* și *Ondinei*, *zâne* care au influențat, cu siguranță, epicul basmelor europene.

Ondine (sau **Undine**), ființă feminină acvatică, a stimulat, de-a lungul vremii, imaginația scriitorilor²⁹, pictorilor³⁰, sculptorilor³¹, muzicienilor³², cineaștilor³³, oamenilor de știință³⁴. Potrivit legendei medievale publicate de Friedrich de la Motte Fouqué, *Ondine* este o nimfă acvatică, foarte frumoasă, care trăia în apele unei păduri. Este atrasă de frumusețea unui muritor, Palemon, care, robit la rândul-i de frumusețea nimfei, rupe logodna cu muritoarea Berta. După căsătoria cu un muritor, *Ondine* își pierde nemurirea, ba mai mult, după nașterea fiului lor, începe să îmbătrânească, iar soțul se reîntoarce la logodnica lui, Berta. Cum, înainte de căsătorie, Palemon își rostise jurământul de iubire:

My every waking breath shall be my pledge of love and faithfulness to you”, după trădare, Ondine rostește blestemul: „You pledged faithfulness to me with your every waking breath and I accepted that pledge. So be it. For as long as you are awake, you shall breathe. But should you ever fall into sleep, that breath will desert you”³⁵.

Pentru a nu muri, soțul infidel nu va mai dormi deloc...

---

²⁷ Idem, 1989, p. 321.

²⁸ Vezi, în acest sens, Le Goff 2010, p. 149-159, cu menționarea bibliografiei.

²⁹ De la *Undine* a lui Friedrich de la Motte Fouqué, publicat în 1811, până la romanul cu același titlu, publicat în 2004 de Penni Russon...

³⁰ De amintit *Ondine* a lui John William Watrehouse, 1849...

³¹ *Ondine cu harpa*, de Ludwig Michael von Schwanthaler, 1855...

³² De amintit: *Sonata Undine* de Carl Reinecke – pentru flaut și pian, în E-minor; *Ondine ou La Naiade*, muzica de Cesare Pugni, coregrafia de Jules Perrot, balet pus în scenă pentru prima dată la 1843; *Undine, Preludiu pentru pian*, compusă de Claude Debussy între 1911-1913; *Undine*, de Albert Lortzing, 1844; *Ondine* de P.I.Ceaikovski, 1869, etc.

³³ Pornind de la *The Loves of Ondine* a lui Paul Morrissey și Andy Warhol (1968), ajungând la mult mai recentul *Ondine*, 2009, de Neil Jordan ...

³⁴ În medicină există așa-numitul *sindrom Ondine* sau *sindromul de hipoventilație centrală congenitală* – CCHS -, tulburare respiratorie dată de traume neurologice severe asupra trunchiului cerebral, ducând la stop cardiac în timpul somnului.

³⁵ <http://www.goddessgift.com/goddess-myths/goddess-Ondine.htm>

Melusine este „zână a feudalității, care a lăsat moștenire imaginarului european simțul succesului și al eșecului societății feudale și riscurile, pe durată mai lungă, ale societății occidentale”³⁶. Ca și *Ondine* (*Undine*), și acest personaj fantastic feminin a generat și influențat segmente importante ale artei literare³⁷, muzicale³⁸, plastice³⁹, cu ecouri și în domeniul heraldicii⁴⁰, după cum nici literatura științifică nu a rămas indiferentă la acest mit seducător⁴¹. Povestea *Melusinei* este în fond, așa cum sunt și basmele aduse de mine în discuție în cadrul tezei de cercetare⁴², aceea a unei interdicții. Întâlnită de eroul medieval într-o pădure, pe marginea sau în apropierea unei ape, aceasta, foarte frumoasă fiind, este luată în căsătorie de acest erou, condiția impusă de această ființă acvatică fiind aceea de *a nu fi asistată/spionată în timpul înbăierii*. Evident, după un timp oarecare, eroul, din propria-i inițiativă sau impulsivat de mama acestuia, o spionează și vede metamorfozarea acesteia în timpul înbăierii, rezultatul fiind inevitabil⁴³. Savantul francez vedea acest mit ca pe o „*explicație ambiguă a succeselor societății feudale*”⁴⁴, două fiind

³⁶ Le Goff 2010, p. 159.

³⁷ Dincolo de versiunile timpurii menționate de J. Le Goff (2010, 151-153), *Histoire der Melusine* intră în istorie prin cele două romane ale secolului al XIV-lea, unul în proză - al lui *Jean d'Arras*, și un altul în versuri, de librarul *Coudrette*, ce va fi cunoscut în toată Europa grație traducerii din 1456 de către un funcționar din Berna, *Thüring von Ringgoldingen*; Goethe scrie o scurtă povestire, *Die Neue Melusine*, în 1807; A.S.Byatt scrie, în secolul al XX-lea, un roman intitulat *Possession* etc.

³⁸ F. Mendelssohn - *Zum Märchen von der Schönen Melusine*, opus 32; Claude Debussy îi va dedica, în *Nocturnes*, o operă în 1902...

³⁹ De amintit, pe lângă seria celebră de tablouri-ilustrații la *Le Roman de Melusine* semnate de Guillebert Mets, la începutul secolului al XV-lea, sunt picturile dedicate *Melusinei* de către Julius Hübner (1806-1882), Herbert James Draper (1863-1920), Heinrich Vogeler (1872-1942), până la operele unor artiști contemporani precum Nicolette Ceccoli, Jacques Charlier, Laurent Miny etc.

⁴⁰ Stema orașului Varșovia, spre exemplu, are pe scut tocmai o sirenă de apă dulce - *syrenka*, cu o sabie în mâna dreaptă și un scut în cea stângă, pe bandană fiind motto-ul *Semper invicta* - http://en.wikipedia.org/wiki/Coat_of_Arms_of_Warsaw

⁴¹ Clier-Colombani 1991; Harf-Lancner 1984; Lecouteux 1982; Pillard 1978; 1989; Sax 1998 etc.

⁴² *Interdicția de a te uita în urmă în basmul românesc* (482 p.), teză susținută la Facultatea de Litere, Universitatea București, unde poate fi consultată.

⁴³ [...]Preotul englez Gervase de Tilbury relatează povestea lui Raymond, senior al castelului Rousset, care întâlnește pe malul unui râu, lângă Aix-en-Provence, o femeie frumoasă, îmbrăcată încântător, care-l cheamă pe nume și cu care, până la urmă, se căsătorește, cu condiția că el nu va încerca să o vadă goală, caz în care și-ar pierde toată bunăstarea materială pe care i-o va aduce. Cuplul este fericit, devine bogat, se bucură de o sănătate desăvârșită, are copii mulți și frumoși. Dar, curios, într-o bună zi, Raymond smulge perdeaua în spatele căreia soția sa făcea baie, în camera ei. Frumoasa nevastă se transformă în șarpe și dispare pentru totdeauna în apa din baie. Numai doicile o mai aud noaptea, atunci când se întoarce, nevăzută, să-și vadă copilașii” (Le Goff 2010, p. 152).

⁴⁴ [...]Ceea ce Melusina îi aduce soțului ei muritor este prosperitatea și bogăția, așa cu Occidentul le-a cunoscut în secolele al XII-lea și al XIII-lea: defrișarea pădurilor și, mai ales, construcția castelelor, a orașelor, a podurilor. În același timp, ea întruchipează, în calitate de excepțională procreatoare, marea creștere demografică a acestei perioade. Este zâna feudalității. Imaginea sa pare predominant pozitivă, ea e bună, activă, fecundă și, în fond, nefericită, contrar voinței ei, nefericită din trădare. Oamenii din Evul Mediu erau însă sensibili la originea ei diabolică și vedeau în ea un fel de Evă care nu și-ar fi ispășit păcatele.

caracteristicile care au stat la baza dobândirii unui loc de marcă în imaginarul european născut din Evul Mediu⁴⁵.

Despre ființele (feminine) de apă din mitofolclorul românesc

Amintite încă de la începutul secolului al XVIII-lea, în *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir⁴⁶, aceste ființe (semi)divine sunt omniprezente în basmele românești. De la etimologia oferită de M. Eliade⁴⁷, la numărul, tipologia și atributele specifice, este evident că avem de-a face cu o categorie antropomorfizată, distinctă, de ființe (semi)divine, alta decât *sfintele, bătrânele inițiate*, categoriile mitofolclorice cu o polisemie evidentă (→ *Sânzienele, Ielele, Vâlvele* etc.). Foarte important pentru ceea ce voi încerca să relievez în rândurile acestui studiu, este fundamentul acestei continuități „*religioase și lingvistice*” (dinspre *mitologia clasică* înspre *mitofolclor*;) despre care M. Eliade opina că s-a datorat faptului că acest proces „*a avut loc într-un mediu popular, adică rural (campestru și silvestru)*”⁴⁸. În monografia dedicată *Esteticii basmului*, G. Călinescu considera această categorie de ființe ca fiind „*obișnuit nemuritoare sau cu puteri miraculoase, atâta vreme cât nu se îndrăgostesc de oameni de rând. Oricum, ele sunt frumoase.*”⁴⁹. Din păcate, criticul limita această categorie de ființe supranaturale din basmele românești la zona *folcloricului*, reducția fiind evidentă:

Zâna este antiteza zmeoaicii, de ordinar bătrână, dușmănoasă, bilioasă sau, când e tânără și frumoasă, vindicativă și cu sângele otrăvitor și fetid. Ea simbolizează tinerețea splendidă și incoruptibilă, ademenitoarea tinerilor, fiind obiect de nostalgie pentru flăcăul nubil. Aspectele urâte (broască-țestoasă, bufniță etc.) pot să sugereze și prestigiul irațional, exercitat prin efectul dragostei de unele femei asupra adolescenților. Fiind mai puțin o generoasă „fée”, zâna din basmul

---

(*Ibidem*, p. 153).

⁴⁵ [...]Pe de o parte, ea combină pozitivul și negativul în lăuntrul raporturilor dintre oameni și ființe supranaturale. Zâne binefăcătoare, aducând oamenilor bogăție, copii, fericire, Melusinele s-au diabolizat. [...]A doua caracteristică o reprezintă faptul că Melusina este elementul esențial al unui cuplu, caracteristică ce se manifestă prin intermediul unui amant-soț. Ea a realizat, în mod perfect, cuplul zână-cavaler, cu reușitele și eșecurile sale. (*Ibidem*, p. 159).

⁴⁶ [...]Acest cuvânt – **zâna**, n.m., C.C.- ar putea să se tragă din numele Diana. Totuși rareori se vorbește despre ea singură, de obicei se vorbește despre mai multe; le zic Zâne și le socotesc niște fecioare frumoase, care dăruiesc frumusețe. (Cantemir 1961, III, I, b).

⁴⁷ [...]Această echivalență (a zeiței romane Diana cu Artemis-Bendis a tracilor de care amintea Herodot – n.m., C.C.), oricât de probabilă ar fi ea, nu este încă demonstrată, dar nu este nici o îndoială că sub numele roman al Dianei s-ar ascunde, sincretizată sau nu, o zeiță aborigenă. Or, cultul acestei zeițe a supraviețuit după romanizarea Daciei și numele de Diana se găsește în vocabula românească **zâna**. Diana Sancta din Sarmizegetusa a devenit **Sânziana (San(cta)Diana**, figură centrală a folclorului românesc. (Eliade 1980, p. 79-80).

⁴⁸ *Ibidem*, p. 80.

⁴⁹ Călinescu 1965, p. 78.

românesc are cu omul relații precumpănitor erotice.⁵⁰

O atenție specială a acordat acestor ființe (semi)divine, în ampla-i monografie dedicată basmelor românești, L. Șăineanu⁵¹. „*Tinere, îmbrăcate în alb și de o frumusețe orbitoare, iubitoare de cântece și jocuri*”, savantul le împărțea pe acestea în câteva categorii, purtând nume diferite, „*după cum locuiesc în arbori sau ape, pe munți și pe câmpii*” demarcând și prototipurile acestor ființe⁵². Și încercările științifice de clasificare a ființele fantastice din mitofolclorul românesc, tratează, expeditiv sau ceva mai nuanțat, despre această clasă a *zânelor*. T. Pamfile, spre exemplu, în a sa *Mitologie românească*, trecea destul de rapid peste această categorie a zânelor bune, „*preasfintelor*”⁵³, mai interesantă fiind menționarea acelei cinstiri deosebite acordate, în Oltenia și doar în săptămâna Patimilor, „*Celor trei fecioare sfinte*”⁵⁴. O mai mare atenție acorda M. Olinescu acestei categorii de ființe fantastice (la *Duhurile nevăzute*, subclasa *Spirite bune*), aserțiunile sale legate de această clasă de semi-divinități apropiind-o, fără nicio îndoială, de clasa mitologică a *nimfelor*⁵⁵. Cu calități fizice asemănătoare *zânelor*, dar cu attribute (eminamente) malefice, sunt alte câteva clase de ființe fantastice: *Fetele de apă*; *Fata Pădurii*⁵⁶; *Ielele*⁵⁷.

---

⁵⁰ *Ibidem*, p. 93; sublinierea îmi aparține, C.C.

⁵¹ Vezi *Ciclul Părăsirii*: Tipul *Melusina*, Tipul *Neraida*; *Ciclul Femeie-plantă* (Șăineanu 1978, p. 180-215).

⁵² *Fecioara-arbore (Fata din dafin)*; *fecioara-pasăre (Arăpușca)*; *fecioara-pește (Zâna Zânelor)*, *Ileana Cosânzeana (Frumoasa lumii)*: *Ibidem*, p. 643-644.

⁵³ Pamfile 2000, p. 60.

⁵⁴ *Ibidem*. Ritual regăsit și la Olinescu 2001, p. 308.

⁵⁵ [...]Zânele sunt niște fecioare frumoase și bune, care vin în ajutorul oamenilor. Nu se știe câte sunt, dar se crede că e o zână a florilor, o zână a pădurilor, una a poienilor, alta a pâraielor, alta a păsărilor, o zână a lacurilor și că toate au o Zână a Zânelor, care de frumoasă ce e, la Soare te poți uita, dar la dânsa ba. Ele locuiesc în palate de cleștar, în parcuri rupte ca din rai și nu au dușmani mai mari ca zmeii. În unele părți – Oltenia, n.m., C.C. – e obiceiul ca miercuri sara și joi dimineața din săptămâna Patimilor, să se facă focuri prin curți cu lemne de jugastru, alun și corn. Lângă foc se pun: un ciob de tămâie, un pahar cu apă, trei azime de pâine și trei scaune. Focurile nu le fac decât copiii până în 15 ani, pentru că sunt curați. Zânele vin să se spele, să mănânce și să se încălzească la foc. Unde vin, acolo aduc noroc. În basmele noastre, ele ajută pe toți cei ce luptă pentru dreptate, pentru frumos sau pentru dragoste. Câteodată se-ndrăgostesc de câte vreun Făt-Frumos și, căsătorindu-se cu el, devin ca și femeile muritoare. (Olinescu 2001, p. 308).

⁵⁶ Marian 2000, p. 67-71.

⁵⁷ [...]Ielele, fecioare foarte frumoase, care ar fi fetele lui Iraclie sau ale lui Rusalim Împărat”, care au foarte multe denumiri, românii crezând că, “dacă le chemi prin alt nume decât cel obișnuit, ele nu-ți fac nici un rău”, unul dintre multe nume fiind Zânele; “Ele n-au trup de carne, ci sunt numai niște năluci în chip de femei tinere și vesele” (Olinescu 2001, p. 324-325); [...]Ielele le aflăm la foarte multe popoare vechi și nouă. **Naiadele** se pot pune alături cu **Ielele**. Slavii le numesc **Vila** și cred că trăiesc în păduri, ape și pe câmpuri, îndeosebi ape, lucru care le apropie foarte mult de **Zânele** aromânilor, cari le socotesc șezătoare mai ales pe la fântâni și locuri umede. Cehii le zic **Vodni Panny** – **Jupânese de apă** sau, ca și noi, **Zeny**. Polonezii traduc și le numesc dumnezeițe: **Bogunki**. Rușii le numesc **Rusalka**. Bulgarii le numesc **Samovila** ca și macedoromânii. (Pamfile 2000, p. 194).

Despre ființele de apă din basmul fantastic românesc

Apele mitofolclorului românesc sunt sălașul multor astfel de ființe fantastice, majoritatea conotate malefic: *Știma apei*⁵⁸, *Fetele de apă*⁵⁹, *Faraoni/Faraonoaice* sau *Femeile-pești*⁶⁰, *Ăl din baltă*⁶¹, *Omul sau Oamenii de apă*⁶²; *Înecații*⁶³, *Domnul de Rouă*⁶⁴. Fără a fi la fel de numeroase, dar, la fel de importante prin orizontul cosmografico-mitologic atins, prin structurile socio-culturale cuprinse și chiar dacă par a fi periferizate în raport cu alte categorii de ființe fantastice ale basmului, sunt *ființele de apă* menționate într-o serie de basme românești. Nu este deloc neglijabil faptul că o serie de eroi ai acestor basme au nume de ape sau impregnate (tematic și simbolic) de acest element cosmogonic principal⁶⁵. După cum se poate observa din analiza textelor, acești eroi masculini care poartă nume de ape, nu prea au legătură cu mediul acvatic, traiectul lor eroic ulterior nefiind influențat (prea mult) de acest element, pentru creatorul anonim de basm importante fiind cordonatele fabulative pe care le putea oferi un mediu atât de inaccesibil precum cel acvatic: *Viteazu de apă* va fi conceput pe cale magică de împărăteasa sterilă (mâncând ficatul unei mreie) și se va naște doar la *potrivita făgăduială*⁶⁶; *Dunăre Voinicul* este, inițial, un copil de lemn găsit de un sihastru pe marginea unei ape curgătoare și, prin grația tandemului divin (Dumnezeu și Sfântul Petre) care îl vizitează pe sihastru, va fi transformat într-un „*copilaș frumos ca un bujor*”, erou care, ulterior, va avea un traiect eroic tipic basmului fantastic românesc⁶⁷; *Argeș*, eroul unui basm al colecției lui I. Opreșan este de fapt, un tânăr

⁵⁸ Eretescu 2007, p. 9-28; Evseev 1998, p. 454; Ghinoiu 2013, p. 276; Olinescu 2001, p. 315-316; Taloș 2001, p. 171 etc.

⁵⁹ Ghinoiu 2013, p. 116.

⁶⁰ Evseev 1998, p. 132; Olinescu 2001, p. 315-317; Pamfile 2000, p. 223; Taloș 2001, p. 55.

⁶¹ Evseev 1998, p. 38; Ghinoiu 2013, p. 26.

⁶² Olinescu 2001, p. 317; Taloș 2001, p. 108.

⁶³ Evseev 1998, p. 198-199.

⁶⁴ Taloș 2001, p. 50-51.

⁶⁵ Am vorbit recent despre semiotica imagologică a apei din basmul fantastic românesc (vezi Cioancă 2015), motiv pentru care nu voi insista asupra acestui aspect. Pentru exemplificarea cazurilor în care eroii poartă numele unor ape sau în strânsă legătură cu apa, a se vedea basmele *Viteazu d'e apă* (Bârlea 1966, I, p. 380 și următ.); *Dunăre Voinicul* (Ispirescu 1988, I, p. 549 și următ.); *Argeș* (Opreșan 2005, I, p. 28 și următ.); *Alexandru Șăicaru* (Idem, II, p. 337 și următ.); *Anghel – Duhu Mării* (Idem, 2006, IV, p. 347 și următ.) etc.

⁶⁶ [...]Taci și naști! Că dacă-ai să fi ficior, am să-ț iei pe-Abrunca mândră și frumoasă, care din cosâță / flore-i cântă./ care d' in gură/aur și mărgăritare-i curge! (Bârlea 1966, I, p. 384).

⁶⁷ Plecând de acasă să se inițieze, va deveni frate de cruce cu Strâmbă-Lemne, Freacă-Pietre, va lupta cu Tarta-cot, se va însura cu fiica acestuia etc. (Ispirescu 1988, I, p. 549 și următ.). Aici trebuie reamintit ceea ce spunea R. Vulcănescu despre *Dunăre*, apă *înfățișată atât ca un fluviu sacru, ca o divinitate acvatică (asemeni celor antice), cât și ca un hotar mirific* (Vulcănescu 1987, p. 476, cu sublinierile autorului). Cum este în curs de redactare un studiu dedicat tocmai conținuturilor mitice și implicațiilor/funțiilor culturale jucate de unele ape întâlnite în basmul fantastic românesc, aici și acum mă mărginesc doar a aminti acest aspect, rămânând să tratez *in extenso* subiectul.

metamorfozat în porc și care va lepăda (temporar) înfățișarea animalieră doar după ce va fi acceptat ca soț, în această stare, de fiica unui împărat și definitiv după ce aceasta îl va regăsi într-o altă lume, în care el se retrăsese după încălcarea de către soția lui a unei interdicții; *Alexandru Șăicar*, eroul unui alt basm al colecției lui I. Oprișan, este un om blestemat, cf. dialogului post-narativ purtat de colecționar cu informatorul⁶⁸, „*ca să stea numa` și numa pă apă*”; *Anghel, Duhu Mării* este, de fapt, un zmeu care dorea să fure pe fata lui *Oftai* și cu care va lupta eroul pentru această fată⁶⁹...

De remarcat: într-un singur basm, avem menționat, în mod explicit, prezența **masculină** a unui *om de apă*. Astfel, în basmul *Băiatu împăratului cel părăsit* din colecția M.M. Robea, băiatul cel mic al împăratului, determinat să plece de acasă de proba inițiativă la care îi supusese tatăl lor, va ajunge să se însoare cu o fată ieșită dintr-un lac, ajutor fiindu-le fratele fetei, „*cumnatul de fier*”, un „*om mare de fier*” ieșit din apa lacului spre a îndeplini câteva sarcini magice.⁷⁰ În schimb, mult mai numeroase și mai explicite sunt cazurile și descrierile care vizează ființe **feminine de apă**. Dacă uneori acestea sunt numite în conformitate cu mediul din care provin⁷¹, alterori creatorul anonim de basm s-a folosit de o expresie nemijlocită pentru a reliefa zona de referință a respectivei ființe feminine⁷². După cum avem și câteva cazuri în care astfel de ființe feminine de apă apar (pre-)determinat și în mod discursiv în desfășurarea epică a unui basm, într-o întregire a destinului aparte ale eroului⁷³. Dacă în cazul mențiunilor cu ființe masculine de apă, basmele fantastice românești nu sunt foarte generoase, cele care vizează ființe feminine de apă sunt mai numeroase și mai explicite totodată, oferindu-ne posibilitatea de a vedea cum funcționează imaginația tradițională și care sunt valorile, sensurile (simbolice și nu doar) de relevat. Iar

⁶⁸ Oprișan 2005, II, p. 392.

⁶⁹ Idem, 2006, IV, p. 347 și următ.

⁷⁰ Robea 1986, p. 664-665. De altfel, și zona imaginarului cinematografic, în care transferul de mesaje (simbolice) ale audio-vizualului se face infinit mai repede, dar, și mai demitificat (vezi Wunenburger 2001), nu este mai generoasă cu prezențe masculine de apă. De amintit ar fi aici celebrul *Man from Atlantis* (1977), în regia lui Lee H. Kantzin și Barry Crane, cu un oarecare impact la public – este vorba despre un bărbat, Mark, cu o origine incertă și care poate trăi în mediul acvatic... Ori, ceva mai recentul (1995) film *Waterworld* (regia Kevin Costner, Kevin Reynolds; cu Kevin Costner, Jeanne Tripplehorn, Tina Majorino, Jack Black, Dennis Hopper), un film SF post-apocaliptic, când oamenii rămași trăiau doar pe apă, unii devenind mutanți care puteau respira, trăi în apă, cu toții aflați în căutarea unui *Uscat* mitic...

⁷¹ *Zâna Soarelui dânu Ostrovu Mărilor* (Oprișan 2005, I, p. 175 și următ.); *Fata Mărilor* (Idem, 2006, VI, p. 313 și următ.); *Zâna Apelor* (Pop-Reteganul 1986, p. 215 și următ.) etc.

⁷² *Broasca țestoasă cea fermecată* (Ispirescu 1988, I, p. 37 și următ.); *Roua* (Nijloveanu 1982, p. 266 și următ.); *Fata lebedă* (Păun, Angelescu 1989, p. 181 și următ.); *Păsărica din Ostrovu mărilor* (Robea 1986, p. 343 și următ.); *Broasca-Roasca* (Sandu Timoc 1988, p. 62 și următ.).

⁷³ După multe peripeții și încercări de surmontat, eroul unui basm va primi drept soție, din partea unei divinități superioare (*Dumnezeu* travestit într-un moș!), o *zână a apelor*, prinsă inițial și la indicațiile precise ale acestei divinități, în forma unei mrețe (Oprișan 2005, I, p. 62-63); o *capră-femeie*, foarte frumoasă și pricepută vrăjitoare, care va ieși dintr-un lac, va putea fi anihilată și făcută soție de către erou după o inițiere care vizează interdicția privirii acesteia (Idem, 2006, VI, p. 96-97); o *zână a apei* care încearcă să stabilească raporturi erotice cu eroul adormit de puterea locului magic accesat, va fi regăsită de către acesta după un întreg periplu inițiativ (Pompiliu 1967, p. 190 și următ.) etc.

în contextul poeticității acestor descrieri care vizează astfel de ființe feminine de apă, un rol important este jucat (la nivelul *imaginarului* care trebuie compatibilizat cu *verosimilul!*), de nevoia apropierii eroului de aceste ființe feminine.

Despre nevoia apropierii de aceste ființe femine de apă

Venind sau trăind din/în tărâmurii nepământeste, inaccesibile sau greu accesibile (și doar prin ritualuri de inițiere sau grație unor adjuvanți/adjuvanți magici), aceste ființe sunt delicate, fragile⁷⁴, fecioare, de-o frumusețe desăvârșită, frumos îmbrăcate, de date jocului sau cântatului, stăpânind obiecte sau tehnici magice (zbor, metamorfozare → la dorința proprie sau sub puterea unor vrăji). Au, carevasăzică, toate calitățile și atributele pe care orice ființă umană din societățile tradiționale, încă ancorate în ontic, le râvnea: frumusețe desăvârșită, imortalitate, liniștea dată de nestrângerea lucrurilor materiale, posibilitatea metamorfozării, zborului. Ca atare, cum să nu fie dorite, aproape „vânate” (fie și la nivelul *imaginarului!*), astfel de ființe deosebite, mai ales dacă, o dată aduse în planul material, *palpabil*, al eroului, îi puteau naște acestuia copii cu calități asemănătoare, departe de statutul uman, obișnuit?! Că toate aceste calități și atribute râvnite la ființele din alte lumi, aveau un filtru de receptare în lumea tradițională, generatoare și consumatoare de astfel de producții epice, ne-o dovedesc unele basme (*Zâna Apelor*, colecția I. Pop-Reteganul, de exemplu), în care *zâna* are, fără doar și poate, ceea ce s-ar putea numi *frumusețe rurală* (haine, atitudine decentă, hărnicie, supunere etc.):

[...]Dar când dă să o spintece, mreana îi scapă din mână și cum cade jos cum se face o drăguță de fată ca ruptă din soare și îmbrăcată coala ca o zână; cu iie albă ca laptele, împănată cu flori galbene, roșii și vinete de mătăasă, cu cătrinți ca fetele noastre, cu pieptăruț mândru tot pene și cu părul slobozit pe spate.; [...]Și s-au dus amândoi în pădurea aceea și-au dat de-o colibă părăsită; era coliba unde se născuse Alexandru. Muierea făcu iute de cină ceva, adecă fripse niște bureți ce aflase prin pădure, cinară și după ce ziseră rugăciunile s-au culcat și-au adormit.⁷⁵

[Intermezzo: Important pentru gândirea arhaică care a generat basmele fantastice: nu doar ființele fantastice *benefice* sunt prezentate ca fiind frumoase și ancorate într-un cotidian al ruralului, ci până și cele *malefice!*⁷⁶]. Frumusețea rurală a acestor ființe

⁷⁴ Majoritatea, când sunt numite, au atribute vegetale (*Ileana Cosânzana, din-cosiță-floarea-i-cântă, nouă-mpărății ascultă* - Pompiliu 1967, p. 163) sau vizează efemerul (*Roua* – nevasta moartă a eroului, devenită iubita Soarelui, îi este redată eroului sub formă de rouă într-un pahar; eroul va da cu ea de pământ și roua va redeveni femeie! – Nijloveanu 1982, p. 269)...

⁷⁵ Pop-Reteganul 1986, p. 215-216.

⁷⁶ [...]Știma apei este vietatea fiecărei ape, nimfa apelor românești. Dar o nimfă răufăcătoare, apropiată mai mult sirenelor. În imaginația mitologică ea apare ca o femeie frumoasă cu înfățișare albă, sălbatecă, voinică și mândră la boi când pune piciorul pe pământ. **Poartă cămașă cu altită și ștergar** ce-i ține părul

supranaturale nu are de ce să ne mire, din cel puțin două motive: 1) aceste producții epice au fost generate de lumea satului tradițional, în care circulau/se transmiteau pe cale orală; 2) dacă la nivelul atributelor, fenomenologia acestor ființe supranaturale de apă nu putea fi prea mult influențată de realitatea „lumească”, la nivelul antropologiei în schimb, creatorul sau colportorul de basm a putut inova, adecva realități cotidiene la o suprarealitate ontologică. Nu pot să nu amintesc aici basmul *Fata Mărilor* din colecția I. Oprișan: avem, în deschiderea acestui basm, simultan prezentate și suprapunându-se simbolic, atât procesul imaginării cât și validarea tradițional-axiologică a unei astfel de alegeri⁷⁷. Din perspectivă fenomenologică și hermeneutică, nu este deloc lipsit de importanță încercarea unui muritor de a iniția un dialog cu o ființă feminină nemuritoare din mediul acvatic⁷⁸, după cum nu este de omis nici diferențialul arhetipal pe care îl pretinde, pentru a continua/eleva/întregi un astfel de dialog, această ființă nemuritoare conotând *primordialul* (= *Fata Mărilor*) de la un *muritor* (= „un pământean”, care nici măcar nu are un nume, fiind numit, pe parcursul întregului basm, cu sintagma „ghetu băiat”, de 4 ori, o dată cu „săracu băiat”!)⁷⁹.

Acționând invers și cu certe conotații gnoseologice, avem și cazuri în care demersurile erotico-maritale vin dinspre ființa nemuritoare înspre cea muritoare, exemplu elocvent fiind, prin bogăția metaforei și substanța simbolică, basmul *Ileana Cosânzana, din costiță floarea-i cântă, nouă-mpărății ascultă* al colecției M. Pompiliu. Dar și altele, în care această ființă nemuritoare alege să se apropie de erou sub forma unui pește, îndeosebi *mreană*⁸⁰. Este de remarcat faptul că această ihtiofanie devine posibilă în planul material, fizic-palpabil al eroului, doar în virtutea unei *sortiri*, unei *obligații* impuse de cineva divin-superior acestei ființe feminine de apă:

[...]O dată năcăjit, cum era dară și flămând, aruncă mreaja în Dunăre și nu mai merge la ea până a doua zi la amiazi. Atunci se duce și trage mreaja. Nu era în ea nimic altă decât o mreană, e drept că foarte frumoasă. Noa, o ia el în mână și se duce la colibă ca să o belească și să o frigă pe cărbuni, că era mai leșinat de

---

lung până la pământ, ce sclipește ca aurul în bătaia Soarelui” (Olinescu 2001, p. 315-316, cu sublinierile mele, C.C.).

⁷⁷ [...]Un pământean o avut pretenții sî iei pi Fata Apilor. Că-i pământeanî, că-i a apilor – nu-i tot fatî, tot un corp, tot un trup? Și el ce-o zâs? “Eu mă duc acolo! Sî nu h’ii nimini ca mini!” (Oprișan 2006, VI, p. 313; sublinierile mele, C.C.).

⁷⁸ [...]Ș-o plecat băietu. Când o plecat acolo, cum v-am spus la bun început, o agiuns la marea acolo... Sî uitî el, sî zvârcolești el..., dă drumu cât poati el sî-noati... s-aleargî pin apă... Și când și când s-acufunda și striga: -Fatî, fatî, saltî capu sus, sî vorbim amândoi! Fata o ieșât, când o strigat-o și o vorghit amândoi. Când o văzut c-o vorghit amândoi, el s-o bucurat, da` fata s-o scârbit. (*Ibidem*).

⁷⁹ [...]O spus: -Ti duci după min-n locu n`eu și n`i-i aduci pi Tatu Peștilor și pi Mama Peștilor. Ș-atunce eu oi faci-ntocmai cum spui tu. (*Ibidem*).

⁸⁰ Pentru basme în care o ființă feminină de apă alege să i se arate eroului sub forma unui pește, vezi Pop-Reteganul 1986, p. 215; Sbierea 1971, p. 206-207 (în ambele basme *mreană*); Oprișan 2005, I, p. 62 (fără specificarea speciei) etc. În legendele românești, *mreana*, cu un substrat sexual pronunțat, conotează „femeia și luna” (Evseev 1994, p. 138; vezi și la Coman 1996, p. 166-167; Talos 2001, p. 101), întregind simbolistica generală acordată *peștelui* (vezi Chevalier, Gheerbrant 2009, p. 712-714).

foame săracul! Dar când dă să o spintece, mreana îi scapă din mână și cum cade jos cum se face o drăguță de fată ca ruptă din soare și îmbrăcată coala ca o zână; cu iie albă ca laptele, împănată cu flori galbene, roșii și vinete de mătasă, cu cătrinți ca fetele noastre, cu pieptăruț mândru tot pene și cu părul slobozit pe spate. –Nu mă spinteca, Alexandre, zise ea, **că eu sunt rânduită de Dumnezeu să-ți fiu soție!** –După ce văd că ești om ca mine, cum să te spintec? zise Alexandru, **dar eu gândeam că tu ești mreană!** –**Eu sunt zâna apelor, zise fata, și la porunca lui Dumnezeu, am intrat în mreaja ta și pentru binele tău și a altor oameni trebuie să-ți fiu muiere!**⁸¹.

Dincolo de retorică: emergențe, convergențe și comentarii despre *ființele de apă* ale basmului fantastic românesc

Pe baza surselor documentare cercetate, se poate spune, fără nici un dubiu, că nu există basm fantastic românesc în care să nu avem menționată prezența unei *ape* (cu virtuți) *speciale, de căutat* sau, dimpotrivă, *de evitat*. După cum, la fel de evident îmi pare faptul că tot universul simbolic adus în prim-plan de aceste basme în care avem ființe umane de apă, pledează pentru vechimea acestor referințe epice, aproape toate conotate mitologic. Forța și fecunditatea hermeneutică a unor asemenea miteme; transferul de forțe catartice și rituri inițiatice; continua comuniune cu divinitatea a eroului muritor, toate acestea și altele, creionează frugal, e drept, un complex univers mitic al apei. Și care, la nivelul basmelor fantastice aduse în discuție, abia mai contextualizează socio-cultural substratul arhaic al acestui univers al apei ca *spațiu interzis vs. dimensiune locuită/locuibilă*. De aceea, mi se pare obligatoriu de văzut •care sunt reacțiile și acțiunile eroilor care iau contact cu astfel de ființe de apă, •dacă normele morale și sociale de comportament tradițional, sunt respectate în aceste cazuri, •care este dimensiunea simbolică a unei astfel de intruziuni cu declarat scop erotico-marital.

Astfel, majoritatea ființelor de apă, dintr-o altă lume decât lumea eroului și cu care acesta intră în contact (inițiativ sau erotico-marital), determină schimbarea mental-comportamentală a eroului, îi perturbă acestuia fragilul echilibru interior, îi modelează sau redirecționează destinul. Este, în fapt, motivul pentru care am ales să tratez despre aceste ființe de apă ale basmului fantastic românesc. Dincolo de atributele generale deținute de *toate* apele speciale ale basmului românesc, acestea conțin, *prin interdictul legat de ele*, însăși determinismul prim (=cauza primă care generează epicul) al destinului eroului (=scopul care justifică prezența, încălcarea și neutralizarea sau rezolvarea efectelor generate de acest interdict). Calitativ, valoric, aceste ape sunt cele care îi fundamentează eroului trupul moral, îi justifică statutul de muritor privilegiat, îl redefinesc sau îl repoziționează ontic în propria-i viață. Schimbându-i definitiv destinul, asigurându-i

---

⁸¹ Pop-Reteganul 1986, p. 215, cu sublinierile mele, C.C. Aceeași situație o avem și în basmul *Cu Galben bou* (Oprișan 2005, I, p. 62), în ambele basme fiind vorba de condiționarea dată de *Dumnezeu* unei ființe feminine de apă!

totdeauna reușita finală.

Parcurgând, chiar frugal, basmele în care avem menționate astfel de ființe de apă, se poate vedea cum conținuturile acestor basme au fost deformate, diluate, la nivelul epicului tradițional de basm accentul căzând pe *metaforă*, nu pe *semnificație*. Este fără îndoială aportul imaginației, care, în straturile culturii populare, operează des cu desacralizări, tocmai pentru a da sens (imediat, eficient, inteligibil, transmisibil) unor concepte, reprezentări, idei. Altfel, acestea riscând a deveni, cum s-a și întâmplat pe alocuri, doar subiectivități inalienabile sau a duce la rupturi de sens.⁸² Proximitatea experienței senzitiv-corporale pe care o anticipează o astfel de inoportună dorință, este un fel de „diseecție oficială” a integrității naturii divine a acestor ființe feminine de apă. Căci, deși situate în proximitatea spațiului și timpului eroului aflat în căutarea a ceva neuzit/nevăzut/neștiut (încă), dar imperios-necesar, aceste spații și acest timp nu fac parte, efectiv, din spațiul și timpul eroului fiind, cumva, niște enclave de sacru autentic într-un profan holistic. Semnificația simbolică a acestor locuri în care ar trăi ființe feminine fantastice de apă, este uneori investită cu attribute suplimentare, fără ca acestea să (se) constituie în *alte attribute de separație* între lumea eroului și lumea din care vine acea ființă ne-muritoare a apei. Cred că este vorba, mai degrabă, de (re)obiectivarea statutului semnificației pe care o are menționarea unei astfel de ape în care sălășluiesc ființe fantastice și care trebuie evitate. Căci, în anumite basme, eroii sunt sfătuiți de persoane deja inițiate să evite astfel de „ape speciale”. Astfel, într-un basm din antologia M. Pompiliu (*Ileana Cosânzana, din costiță floarea-i cântă, nouă-mpărății ascultă*), transmițând cunoștințe vulgarizate, nu experimentate!, un împărat muribund își sfătuiește urmașul să evite locul de rezidență și/sau scaldă al unor astfel de ființe nemuritoare, tocmai pentru că acesta era văzut ca un spațiu-sursă de necazuri⁸³. Foarte important de reliefat este următorul aspect: pornind de la citatul acesta, se poate observa constituirea unei mitologii în jurul unui astfel de topos *interzis/loc de evitat (...după cum spun izvoarele că au pățit câțiva dintre strămoșii noștri)*, implicat fiind nu atât trupul *anatomic* (fiziologic) cât cel *spiritual* (purătorul destinului eroului). Unitatea substanțială a acestui loc interzis pare determinantă. Spațiu absolut prin excelență, acest lac seducător conține, *in nuce*, o anumită ontologie personalistă pe care eroul o are, dar care încă nu este descoperită!, **devenind** perdant pentru cei profani, „care au fost slabi de inimă și n-au

⁸² Aici este de reamintit cazul unui basm din colecția I. Opreșan (*Fata Mărilor*), basm în care „un pământean o avut pretenții să iei pe Fata Apilor” doar „să nu h`ii nimini ca mini!” (Idem, 2006, VI, p. 313).

⁸³ [...]Bătrânul împărat, simțind că din ce în ce slăbește mai mult și că nu este departe ceasul de pe urmă, chemă lângă patul său pe feciori și-i zise: -Fătul meu, mie mi-a sosit ceasul despărțirii de viața aceasta, deci, înainte de-a închide ochii pentru totdeauna, am socotit de bine să te chem. Să-ți dau câteva sfaturi părintești și binecuvântarea cea de pe urmă. Scaunul meu împărătesc rămâne pe seama ta: fii dar înțelept și cugetă bine cum ai să cârmuiești țara aceasta. Poartă-te cu oamenii ca un stăpân bun la inimă și îndurat, ca un tată cu milă către fiii săi. Pe lângă aceste, încă un lucru, dragu tatii: când vei vre să faci băi vara în apă de râuri, scaldă-te unde ți-a plăce, dar în lacul zânelor piciorul tău să nu intre. De te va impinge păcatul și vei lucra împotriva acestui sfat, vei plăti cu lacrimi, cu trudă cumplită și, poate, în sfârșit, cu moarte năprasnică neascultarea ta, după cum spun izvoarele că au pățit câțiva dintre strămoșii noștri, care au fost slabi de inimă și n-au putut să-și calce pe dorințe și pe slăbiciunile sufletești. Sfârșind bătrânul împărat aceste cuvinte, închise ochii și-și dede sufletul. (Pompiliu 1967, p. 163-164).

putut să-și calce pe dorințe și pe slăbiciunile sufleteste” ...Greutatea și magia locului, prin energiile-i insinuante, va duce, în mod inevitabil de altfel, la nevoia inițierii eroului, care va însemna, și aici, încălcarea unei interdict! Înnebunit de nevoia accesării acestui loc feeric ([...]Câmpul unde se află acest lac, spun oamenii că este ca raiul de frumos, apoi mai spun cei ce-au trecut pe acolo că apa este curată și limpede ca roua dimineții pe flori, și rece și răcoritoare în mijlocul arșițelor de vară...), eroul va fi psihologic subminat de energiile oarbe care îl stăpânesc, de propria-i inactivitate și (aproape) inutilitate, toate acestea împingându-l spre încălcarea interdictului stipulat de tatăl său:

[...]Tot cu asemenea gânduri își bătea el capul zi și noapte. Cu cât mai des își aducea aminte de tată-său și de poveștile sale, cu atât mai tare creștea în sufletul său dorința de a vedea lacul și împrejurimile lui și a se scălda în limpezile valuri. Așa astăzi, așa mâine, până ce, într-una din zile, neputând să mai rabde flacăra dorului ce-l zgândărea neconținut, dede poruncă vezeteului să scoată din grajd doi cai și să-i înșele. Împăratul încălecă și plecă spre lacul zânelor, dimpreună cu vezeteul.⁸⁴

Iată, dând curs dorinței sale, eroul este gata să își asume nu doar nefericirea, ci chiar și moartea. Încălcarea sfatului dat de tatăl său poate fi pentru erou, deopotrivă, motiv al propriei sale distrugerii, dar și anularea propriei inactivități, inutilități. Pentru eroul acestui basm, ca de altfel pentru toți eroii care intă în contact cu ființe de apă, *a acționa* este mai presus de *a suporta* eventualele consecințe ale acțiunii. Fără a avea în sine ceva ritualic, purificator, decizia de a acționa a eroului duce, totuși, la echilibrarea psihicului cu spiritualul. Ca atare, momentele de rapidă și succesivă schimbare comportamental-decizională, *descoperirea și, mai ales!, cunoașterea* unei alte dimensiuni spațial-temporale din imediata sa vecinătate (împărăție), dincolo de trăirile emoționale intense date de satisfacerea capriciului său (scalda în lacul interzis), vor duce, în final, la o catartică re poziționare a eroului nu doar în cadrul propriei sale lumi ci, *prin călătoria de regăsire a zânei pierdute înainte de a o găsi*, și a Lumii. Important de subliniat este, în acest context, tocmai **confirmarea** pe care eroul, ajuns în preajma *locului visat*, o are:

[...]Razele soarelui străluceau fierbinte, încât era zăduf mare de grozavă căldură. Dar când se apropia împăratul de lac, o răcoreală dulce aburca în fața lui. Ajungând acolo, ochii lui se încântă de ceea ce văd: o apă limpede curpinsă între niște țărături pe care străluceau, la umbra mestecată cu fâșii de lumină, fel de fel de flori mirositoare, pe margini pădure de sălcii pletoase, a cărorar crengi se plecau și sărutau fața apei. Împăratul în grabă se pogoară de pe cal și s-așează pe malul înverzit, la umbră, și să uită lung la lacul a căruia apă de-abia tresărea sub legănarea unui vânt ușurel. Astfel stătu împăratul câteva minute, apoi se dezbracă; când vru să intre în apă, părea că se sfiește, punea piciorul și iarăși îl

⁸⁴ *Ibidem*, p. 164.

trăgea înapoi; așa sta el în cumpănă, când se repezi și se văzu înotând prin lac.⁸⁵

Locurile de scaldă ale acestor ființe nemuritoare⁸⁶, în care eroul va descoperi nu atât *aleasa* sa, cât *propriu-i destin*, chiar dacă sunt spații interzise, ascunse, sunt deopotrivă și accesibile (eroului). Fascinația anatomiei pe care eroul o manifestă în dorința-i de a-și apropia erotico-marital o astfel de ființă de apă, aproape că minimalizează virtuțile spirituale ale acestor locuri, dar ele încă au, cu siguranță, anumite efecte asupra *corpului profan*. De amintit ar fi, aici, fie ● *ezitățile, procesele de conștiință* pe care și le face eroul⁸⁷, fie ● *efectele hipnotice* pe care le are un asemenea loc asupra eroului⁸⁸.

Dar, poate că tocmai statutul de *loc interzis* pe care îl are un astfel de loc, îl face (pentru *cel chemat/așteptat*), *accesibil*? Nu încearcă o zână, ieșită dintr-un astfel de loc interzis de scaldă, de trei ori să îl trezească (din somnul inițiativ?) pe erou?⁸⁹ Nu își încalcă *jurământul* o ființă venită dintr-o altă dimensiune, venind, pentru a câștiga atenția și dragostea eroului, de trei ori în loc de o singură dată?⁹⁰ În plus, chiar și *accesibile* fiind, uneori astfel de locuri de scaldă sunt accesate de erou după lupte îndârjite cu stăpânitorii (sau păzitorii?!) de drept ai acestei ape divine⁹¹... De altfel, și la nivel mitologic (*motivul Acteon-Artemis*), nu tot *ascuns*, dar *accesibil* este locul în care divinitatea alege să își îndeplinească ritualul îmbăierii? Nu este pusă pe seama *întâmplării* imixtiunea muritorului în ritualul sacru al îmbăierii?⁹² Accesibilitatea către acest loc ascuns/interzis conține, atât la nivelul mitului citat supra, cât și a basmelor luate în discuție, deopotrivă o *transfigurare dinspre uman înspre ne-uman*, și invers, *dinspre ne-muritor spre muritor*. Căci, putința accesării de către erou a acestui loc interzis în virtutea unei pre-inițieri sau fortuit, având în vedere și însușirile necomune ale acestor ființe venite dintr-o altă dimensiune (frumusețe

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Vezi Cioancă 2016b.

⁸⁷ [...]Tânărul fecior de împărat, după ce se sui pe scaunul împărătesc cu mare veselie, ce ținu trei zile și trei nopți, începu să se puie pe gânduri și să-și aducă aminte de cele ce-i spusese tată-său despre lacul zânelor. “De ce să mă fi oprit? șoptea el cu sine însuși. Lacul acesta este pe pământul împărăției mele, cine-mi poate face mie rău cât ține largul acestei țări? (Pompiliu 1967, p. 164).

⁸⁸ [...]După ce ieși și se-mbrăcă pe pașiștea cea verde cu flori, se ivi împrejurul său suflarea unui vânt încetișor, care îi aduse un somn adânc. După aceasta, numai ce răsare din sânul valurilor o femeie cu părul lung de aur, cu fața rumenă ca trandafirul și cu brațele albe ca lăcrămioarele: o zână înaltă la statură și frumoasă, încât pe soare te puteai uita, iar la dansa ba. Ridicându-se pe mal, se așază lângă tânărul împărat și prindea a-l săruta pe față și pe ochi cu dragostea cea mai înfocată. Se sărută o dată, de două ori, de zece oride-o sută de ori și-mpăratul nu simte nimic, somnul greu îl ține înmărmurit; îl cuprinde în brațe și-l dezmiardă, oftând din tot sufletul ei, și împăratul nu se poate trezi. Atunce, zâna cu ochi lăcrămați îl părăsește, se lasă de pe mal în apă și se face nevăzută, rămâind în urma ei, pe fața lacului, numai niște cercuri tremurătoare de apă, ce din ce în ce se măreau, până ce se risipeau în depărtare. (*Ibidem*, p. 164-165).

⁸⁹ *Ibidem*, p. 164-166.

⁹⁰ Oprișan 2005, I, p. 77.

⁹¹ Chivu 1988, p. 92-93.

⁹² [...]Și dacă cercetezi bine, vei găsi că soarta-i vinovată, și nu el; căci ce vină poate avea întâmplarea? (Ovidius 1972, III, p. 105-106).

desăvârșită, irepetabilă; capacitatea de metamorfozare, la nevoie sau din propria dorință; aptitudini de zbor etc.), trebuie că este (*ab initio*) sau devine posibilă doar cu acordul tacit al acestor ființe nepământene, nemuritoare. Având la bază fie o anumită logică a epicului, fie doar capriciul unui creator anonim de basm, acest moment al *accesibilității* eroului către *locul ascuns/interzis de scaldă* al unei ființe feminine dintr-o altă lume decât a sa, la nivel hermeneutic reliefează, fără echivoc, un truism: dat fiind faptul că avem de-a face cu o *teofanie*, ea, divinitatea care a ales să vină să se scalde în realitatea eroului, în proximitatea locurilor cunoscute sau descoperite de acesta, trebuie să se lase descoperită de un muritor, doar astfel perpetuându-și, împingându-și înspre sacru actul ritualic îndeplinit prin scaldare. Sau, cum plastic conchidea P. Klossowski în legătură cu mitul citat supra:

[...]zeița, impasibilă prin natura sa, își reflecta divinitatea feminină într-un trup pe care îl vrea vizibil, dar la fel de **palpabil** pe cât de neviolat, la fel de violabil pe cât de **cast**. Dintr-o dată, castitatea ei se răstrânge la limitele trupului demonic; în vreme ce demonul mediator, arogându-și reflexia zeiței, o învăluie în schimb cu propria lascivitate, care se va extinde pe dată la incomensurabila natură a zeiței. De unde rezultă o uniuine ipostatică dintre cele mai provocatoare pentru muritorii care nu mai sunt în stare câtuși de puțin în stare să discearnă, în această combinație indisolubilă, a cui este trufia și a cui castitatea. Responsabilitatea Diane ar fi, în această privință, deplină: sub masca acestui trup demonic, ea poate să ofere în chip clandestin sau **să experimenteze incognito** emoțiile pe care principiul său imuabil le exclude, inclusiv emoțiile castității; astfel, fără a aduce atingere **corpului său esențial și invizibil**, inseparabilă de principiul ei divin, impasibilă deoarece este impalpabilă, dar **spectatoare** – fiindcă Diana, mai mult decât ceilalți zei, are o predilecție pentru spectacol -, ea asistă la propriile-i aventuri – aventuri prin care **castitatea sa este pusă la încercare**.⁹³

Aflat mult timp în căutarea unei năluci, eroul de basm fantastic românesc va fi pus, deodată, în fața unei realități ontice căreia, chiar cu minimul de inițiere oferit de cineva deja inițiat, cu greu poate să îi facă față. Căci, dacă această ființă nemuritoare de apă pe care o dorește erotico-marital eroul, *este respectată și râvnită pentru ceea ce este* (o ființă dintr-o altă lume, diferită de cea a eroului, cu atribute fizice și psihice deosebite etc.), prin expunerea ei repetată în profanul eroului, trebuie că ea își dorește să fie respectată, râvnită, admirată și ca femeie. Ne-o demonstrează, fără nici un dubiu, în basmul menționat al colecției M. Pompiliu, acel moment al reîntoarcerii acestei *zâne* în lumea ei acvatică, aceasta lăsând eroului, totuși, o șansă infimă de *regăsire/recuperare* prin schimbarea inelelor și menționarea nevoii de căutare a sa.⁹⁴

Prin conținuturile mitice și funcțiile culturale, unele basme în care apar ființe feminine de apă merită o atenție sporită, un astfel de basm fiind *Fata Mărilor*, colecția

⁹³ Klossowski 2002, p. 37, cu sublinierile autorului.

⁹⁴ Pompiliu 1967, p. 166.

I. Oprișan. Îndrăzneala unui muritor oarecare de a solicita/râvni unirea maritală cu o ființă nemuritoare, dincolo de implicațiile simbolice, ancorează această narațiune în zona miticului. Insistând să ia în căsătorie doar o ființă de apă conotată arhetipal (*Fata Apelor*), avem de-a face, probabil, cu epicizarea unor vechi scenarii ritualice. Semnificativ îmi pare, întru susținerea acestei aserțiuni, cererea pe care această nemuritoare ființă feminină de apă o lansează eroului muritor:

[...]Când o văzât c-o vorghit amândoi, el s-o bucurat, da` fata s-o scârbit. O spus: -Ti duci după mini-n locu` m`neu și ni`i aduci pi Tatu Peștilor și Mama Peștilor. Ș-atuncea eu voi face-ntocmai cum spui tu.⁹⁵

În plan imaginar, dialogul dintre cele două personaje, unul simbolic-arhetipal (*Fata Apelor*) și unul metaforic (nenumit, dar, reprezentând *omenirea?*), a devenit, cândva-cumva, o situație epică prin care autorul anonim al basmului a încercat să reprezinte și să justifice inoportuna hierogamie inițiată/râvnită de „*un pământean*” oarecare. Totodată, aș remarca energia și determinarea neepuizată, înnoitoare pe care eroul pământean, obscur, nenumit, le manifestă pentru a accede într-o lume/dimensiune **consacrată**, probabil de respirație cosmică, nevoia de acceptare și/sau integrare într-o altă lume fiind reliefată de probele la care este supus eroul de către *Fata Apelor*, și pe care acesta încearcă să le îndeplinească cât mai bine. După cum, la fel de important, dacă nu și mai important!, mi se pare comportamentul acestei ființe feminine de apă: fascinantă chintesență mitologică, aceasta se comportă de-a dreptul inițiativ cu eroul pământean⁹⁶. Fără a fi un individ de excepție (cazul altor basme, în care eroul are o origine socială bună, este bun războinic, de-o frumusețe desăvârșită etc.), eroul acestor basme este (aproape) un marginal⁹⁷ - om sărac, pescar, „*un pământean oarecare*”. Dar, lucru deloc surprinzător pentru imaginarul tradițional de basm fantastic, această aparentă letargie evenimentială este „împănată” cu importante constructe mitice care, brusc, deturneză firul epic. Tot în această cheie, marginalul care nu pare a reuși nimic neașteptând ceva, este investit de creatorul anonim de basm cu o moralitate deosebită care, deopotrivă cultivată și practică, îi va schimba, într-un final, destinul. Esențial fiind și faptul că, prin prisma situației materiale precare și a statutului său moral deosebit, eroul se află într-o (neștiută) comuniune cu divinitatea. Iar

---

⁹⁵ Oprișan 2006, VI, p. 313.

⁹⁶ Aceeași situație o avem și în basmul *Zâna Apelor* din colecția I. Pop-Reteganul: nemaiputând împlini doar ea poruncile magice date de boier, *Zâna Apelor*, fosta mreană trimisă de Dumnezeu drept soție eroului, îl va trimite pe acesta la divinitatea superioară pentru a împlini cea mai grea poruncă dată de stăpân (= a-l chema la masa boierului pe Dumnezeu!). Tot traseul parcurs de erou va fi unul inițiativ, permițând reconstituirea unei anumite scheme mitice - trecerea în *tărâmul celălalt*, dialogurile escatologice purtate de erou cu animalele și personajele întâlnite pe drum, substratul maieutic al răspunsurilor oferite eroului de către divinitate etc. (Pop-Reteganul 1986, p. 219-221).

⁹⁷ În cadrul acestei serii de studii dedicate antropologiei imaginarii din basmul fantastic românesc, pe lângă prezentul studiu sunt preconizate și altele, rezervate unor categorii specifice (*marginalii; asceții; războinicii; nobilimea; femeile* etc.), aflate în diferite stadii de redactare.

trezirea energiilor, capabilităților sale eroice ulterioare, este tocmai pandantul acestei (neștiute până la un anumit moment dat) comuniuni cu divinitatea. Care nu pregetă să îi ofere totul pentru o asemenea virtute (soție de sorginte divină din mediu acvatic, situație materială deosebită).

Cât despre natura ființelor de apă, trebuie spus că, prin intermediul unor elemente de factură simbolică, aceste ființe de apă sunt atent și ireversibil umanizate, devenind un instrument cultural prin care se justifică inoportune hierogamii. Cadrele și valorile culturale pe care le vehicula mentalitarul colectiv nu puteau rata o asemenea oportunitate: a scoate din *interzis*, din *inaccesibil* anumite ființe de apă și a le ancora într-un cotidian eminentemente uman. De aceea, pot spune că subtilitatea și profunzimea tehnicilor tradiționale de epicizare care vizau astfel de episoade mitice, sunt impresionante. Referințele și semnificațiile culturale ale unei asemenea dorințe de a apropia (erotico-marital) o ființă dintr-o altă lume/dimensiune, în cazul de față de apă, vorbesc deopotrivă despre viziunea asupra lumii avută de membrii comunității tradiționale care a imaginat un astfel de basm, cât și despre disponibilitatea, flexibilitatea (gândirii) acelei comunități tradiționale de a accepta, tolera sau inova la nivelul fondului arhaic. Stricto sensu, nu avem situații/menționări ale antropizării unor astfel de medii acvatice din care veneau aceste ființe, dar avem situațiile în care aceste ființe de apă își părăsesc mediul (sacru?) pentru a locui și muri în cel profan⁹⁸. Ceea ce nu este puțin lucru dacă luăm în considerare faptul că aceste spații părăsite de ființele de apă, sunt spații diferit încărcate energetic/simbolic față de cel în care trăiește eroul, cu altă universalitate, ca să zic așa, exemplul elocvent fiind mențiunea explicită din basmul colecției M.M. Robea:

[...]Atunci îi trănțește și el o palmă, și ia și ea foc, și arde ca lumânarea. Și gata!
–Ei, măi omule, scump domnul meu, dacă tu m-ai prins pe mine, să-mi fii soțul meu respectiv! **Eu nu mai plec acuma să mă duc la frații mei în lac, că nu mai am porți**, dăcât du-te tu la marginea lacului și să strigi o dată, de două ori, de trei ori, da' a treia oară să fii în brațele mele, aicea, că dacă n-ai fi tu în brațele mele, aici te prinde frate-meu și te mănâncă de tot! Gata! ⁹⁹

---

⁹⁸ *Fata Mărilor* va consimți, într-un final, să devină soție muritoare a unui „pământean oarecare” (Oprîșan 2006, VI, p. 315); *Ileana Cosânzana*, zâna ieșită din apele unui lac pentru a-l ispiti pe un erou muritor, va alege să își părăsească palatele din adâncul lacului pentru a trăi alături de fiul de împărat (Pompiliu 1967, p. 190); *Zâna Apelor* va rămâne cu eroul în planul material al acestuia, constituind o familie cu urmași (Pop-Reteganul 1986, p. 223), la fel întâmplându-se și în basmul colecției M.M. Robea (*Băiatu împăratului cel părăsit* – Robea 1986, p. 664-665) etc.

⁹⁹ *Ibidem*, cu sublinierea mea, C.C.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Apollonios 1992** = Apollonios din Rhodos, *Peripețiile corăbiei Argo* (Trad., prefață, tabel cronologic și note de I. Acsan), Ed. Minerva, București, 1992.
- Balaci 1966** = Balaci, Anca, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, Ed. Științifică, București, 1966.
- Bârlea 1966** = Bârlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, vol. I-III, Ed. Pentru Literatură, București, 1966.
- Boer et alii 1975** = Boer, D., Stănescu Arădanul, M.V., Cacoveanu, Șt., *Povești din Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975.
- Cantemir 1961** = Cantemir, D., *Descrierea Moldovei* (Prefață și note – C. Măciucă), Ed. Tineretului, București, 1961.
- Călinescu 1965** = Călinescu, G., *Estetica basmului*, Ed. pentru Literatură, București, 1965.
- Chevalier, Gheerbrant 2009** = Chevalier, J., Gheerbrant, A., *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere* (Trad. De Micaela Slăvescu, L. Zoicaș – coord.), Ed. Polirom, Iași, 2009.
- Chivu 1988** = Chivu, I., *Basmul cu Soarele și Luna. Din basmele Spațiului și Timpului* (Antologie, prefață și bibliografie de I. Chivu), Ed. Minerva, București, 1988.
- Cioancă 2013** = Cioancă, C., *Spre o antropologie cosmică? Premise și fundamente ale alegerii la nivelul basmului românesc*, în *Arhivele Olteniei*, SN, nr. 27, 2013, pp. 357-366, Ed. Academiei Române, București, 2013.
- Cioancă 2015** = Cioancă, C., *Maculata vs. immaculata. Semiotica imagologică a apei din basmul fantastic românesc*, în *Memoria Ethnologica*, nr. 56-57 (iulie-decembrie) 2015 (An XV), pp. 6-21.
- Cioancă 2016a** = Cioancă, C., *Poetica reveriei: procreerea și nașterea miraculoasă a eroului de basm fantastic românesc*, în *Acta Musei Caransebiensis-Tibiscum*, nr. 6/2016, Caransebeș, 2016 (sun tipar).
- Cioancă 2016b** = Cioancă, C., *Contribuții la o fenomenologie a corpului în basmul fantastic românesc (VII). Scaldă sacră a zânelor*, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, SN, V (XL), 2016, (sub tipar).
- Clier-Colombani 1991** = Clier-Colombani, Fr., *La Fée Mélusine au Moyen-Âge. Images, mythes et symboles*, Le Léopard d'or, Paris, 1991.

- Coman 1996** = Coman, M., *Bestiarul mitologic românesc*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996.
- Eliade 1980** = Eliade, M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale* (Trad. de Maria Ivănescu, C. Ivănescu, Cuvânt înainte – Em. Condurachi), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Eretescu 2007** = Eretescu, C., *Știma apei. Încercare de reconstituire a unui mit agrar*, în vol. *Știma apei. Studii de mitologie și folclor*, Ed. Etnologică, București, 2007, pp.9-28.
- Evseev 1994** = Evseev, I., *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1994.
- Evseev 1998** = Evseev, I., *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1997.
- Ghinoiu 2013** = Ghinoiu, I., *Mitologie română. Dicționar*, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2013.
- Harf-Lancner 1984** = Harf-Lancner, L., *Les Fées au Moyen-Âge. Morgane et Mélusine ou la naissance des fées*, Librairie Honoré Champion, Paris, 1984.
- Homer 1971** = Homer, *Imnuri. Războiul șoarecilor cu broaștele. Poeme apocrife* (Trad., prefață și note de I.Acsan), Ed. Minerva, București, 1971.
- Homer 2008** = Homer, *Iliada* (Prefață și trad. de G. Murnu), Ed. Minerva, București, 2008.
- Ispirescu 1988** = Ispirescu, P., *Legende sau Basmele românilor*, vol. I-II (Ed. îngrijită de Aristița Avramescu), Ed. Cartea Românească, București, [1882] 1988.
- Kernbach 1978** = Kernbach, V., *Miturile esențiale (Antologie de texte)*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Kernbach 1989** = Kernbach, V., *Dicționar de mitologie generală* (Postfață de Gh. Vlăduțescu), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- Klossowski 2002** = Klossowski, P., *Scalda Diane* (Trad. I.D. Brana), Ed. Nemira, București, 2002.
- Lecouteux 1982** = Lecouteux, Cl., *Mélusine et le chevalier au cygne*, Payot, Paris, 1982.
- Le Goff 2010** = Le Goff, J., *Eroi și minuni ale Evului Mediu* (trad. Gabriela Șiclovan), Ed. Cartier, Chișinău, 2010.
- Marian 2000** = Marian, S. Fl., *Mitologie românească* (Ed. îngrijită de Antoaneta Olteanu), Ed. Paideia, București, 2000.
- Moschos 1987** = Moschos, *Europa*, în vol. *Hesiod – Orfeu, Poeme* (tălmăcire, prefață, prezentări și note – I. Acsan), Ed. Minerva, București, 1987, pp. 114-120.
- Nijloveanu 1982** = Nijloveanu, I., *Folclor din Oltenia și Muntenia (VIII). Basme populare românești*, Ed. Minerva, București, 1982.
- Olinescu 2001** = Olinescu, M., *Mitologie românească* (Ed. critică și prefață de I. Oprișan), Ed. Saeculum I.O., București, [1944] 2001.
- Oprișan 2005-2006** = Oprișan, I., *Basme fantastice românești*, vol. I-XI, Ed. Vestala, București, 2005-2006.

- Orfeu 1987** = Orfeu, *Imnuri orfice*, în vol. *Hesiod – Orfeu, Poeme* (Tălmăcire, prefață, prezentări și note de I. Acsan), Ed. Minerva, București, pp. 126-228.
- Ovidius 1972** = Ovidius, P., *Metamorfoze* (Studiu introductiv, traducere și note – D. Popescu), Ed. Științifică, București, 1972.
- Pamfile 2000** = Pamfile, T., *Mitologie românească* (Ediție îngrijită și prefață de I. Datcu), Ed. Grai și Suflet – Cultura națională, București, 2000.
- Pamfile 2010** = Pamfile, T., *Basme*, în vol. *Basmele românilor*, IX, Ed. Curtea Veche, București, [1976] 2010, pp. 5-106.
- Pausanias 1974** = Pausanias, *Călătorie în Grecia*, vol. I (Studiu introductiv, traducere, note de Maria Marinescu-Himu), Ed. Științifică, București, 1974.
- Pausanias 1982** = Pausanias, *Călătorie în Grecia* (trad., note, indice – Maria Marinescu-Himu), vol. II, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- Păun, Angelescu 1989** = Păun, O., Angelescu, S., *Basme, cântece bătrânești și doine*, Ed. Minerva, București, 1989.
- Pillard 1978** = Pillard, G.-E., *Histoire merveilleuse de la fée Mélusine*, Ed. La Bouquiniste, Poitiers, 1978.
- Pillard 1989** = Pillard, G.-E., *La Déesse Mélusine – mythologie d'une fée*, Ed. Herault, Mantevrier, 1989.
- Pompiliu 1967** = Pompiliu, M., *Literatură și limbă populară*, Ed. pentru Literatură, București, 1967.
- Pop-Reteganul 1986** = Pop-Reteganul, I., *Povești ardelenesti. Basme, legende, snoave, tradiții și povestiri* (Ed. îngrijită și studiu introductiv de V. Netea), Ed. Minerva, București, [1888] 1986.
- Robea 1986** = Robea, M.M., *Folclor din Oltenia și Muntenia (IX). Basme populare românești*, Ed. Minerva, București, 1986.
- Sandu Timoc 1988** = Sandu Timoc, C., *Povești populare românești*, Ed. Minerva, București, 1988.
- Sax 1998** = Sax, B., *The Serpent and the Swan: Animal Brides in Literature and Folklore*, University of Tennessee Press, Austin, 1998.
- Sbiera 1971** = Sbiera, I.G., *Povești și poezii populare românești*, Ed. Minerva, București, [1886] 1971.
- Șăineanu 1978** = Șăineanu, L., *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, Ed. Minerva, București, 1978.
- Șerb 1967** = Șerb, I., *Făt-Frumos cu părul de aur. Basme populare românești*, vol. I-II (Ediție îngrijită de I. Șerb), Ed. pentru Literatură, București, 1967.
- Tacitus 1964** = Tacitus, P.C., *Opere, III, Anale* (Trad. A. Marin, Studiu introductiv și note – N.I.Barbu), Ed. Științifică, București, 1964.
- Taloș 2001** = Taloș, I., *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar* (Prefață de Cl. Lecouteux), Ed. Enciclopedică, București, 2001.

Vulcănescu 1987 = Vulcănescu, R., *Mitologie română*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1987.

Wunenburger 2001 = Wunenburger, J.-J., *L'homme à l'âge de la télévision*, PUF, Paris, 2001.